

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI GÜNLERİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ VE İNGİLİZ PROPAGANDASI*

Dr. SALÂHİ R. SONYEL

Birinci Dünya Savaşı günlerinde Türklerle Ermeniler arasında çıkan olayları, Ermeni militanlarıyla sempatizanları, Ermenilere karşı plânlı biçimde yapılmış kırım, soykırımı ve toptan imha olarak nitelendirirler. Türkler ise, bu olayları, 'Hıristiyan Süper Devletlerce kendi çıkarları için kuşkırtılan Ermenilerin, yurtları Türkiye'ye karşı ihaneti ve Türk-Ermeni çatışması' olarak nitelendirirler.

Sayıları her geçen gün artmakta olan yabancı kimi yansız, dürüst ve yetenekli araştırmacı ve bilim adamları, Ermeni militanları ve sempatizanlarının iddialarını kabul etmiyor; dıştan yapılan kuşkırtma, üsteleme ve yardımla azarak, henüz 1914 yılı yazında taşkınlık göstermeye başlayan Ermeni aşırı eğilimlileriyle Müslümanlar arasında karşılıklı olaylar çıktığına inanıyorlar. Bu olayları çıkaranlar da, askerlikten kaçınan, silâhı ve kafasındaki askeri bilgiyle askerden kaçan, evlerinde silâh gizleyen, Türk hatları gerisinde ayaklanan, savunmasız Türk ve öteki Müslüman köylerine saldırarak kadın, çocuk ve yaşlıları öldüren, savaş kesiminde yaralanan ve cephe gerisine gönderilen yaralı askerleri katleden, önemli askeri bölgelerde sabotaj, kundakçılık ve işgal gücüyle işbirliği yapan, düşmana bilgi veren ve komplo kuran Ermeni militanlarıydı. Hem Londra'daki İngiliz Devlet Arşivi'nde ve hem de İstanbul'daki Başbakanlık Arşivi'nde, bu söylenenleri kanıtlayıcı nitelikte binlerce belge vardır.

Kısaca, 1915 yılı Nisan ayından önce, Osmanlı İmparatorluğu, Ermeni militanlarının yaratmış olduğu oldukça güç bir durumla karşı karşıya kalıyor; savaş kesimlerinde dış düşmanlarla boğuşurken, arkada, iç düşman olduğunu kanıtlayan Ermeni militanları ve çeteleriyle de uğraşmak zorunda kalıyor; savaş gücünü yitirmek tehlikesine maruz kalıyordu. Ermeni yer değiştirmeleri (veya tehciri), sırf bu tehlikeyi önlemek için alınması gerekli önlemlerdi.

* İngilizce yazının Türkçe özetidir.

Osmanlı hükümeti ve Türk halkı, 1829, 1854 ve 1877 Tür-Rus savaşlarında ülkelerini istilâ eden Rus askeri güçleriyle işbirliği yapan Ermenilere karşı olan güvenini yitirmişti. 1914 savaşında da Ermeni militanlarının aynı yöntemi izlemeye başladıklarını görünce, Tehcir (Yer Değiştirme) Yasası'nı çıkartarak, onları, düşmana yararlı olacakları stratejik bölgelerden kaldırmak kararını aldı. Bu karar üzerine kimi Ermeni'ler başka yerlere taşındı. Bu sevkiyat sırasında ve ülkedeki savaş koşulları yüzünden, örneğin gıdasızlık, ilaç eksikliği, iklim değiştirme, uzun yolculuk, kimi yerel Müslüman aşiretlerin, daha önce yakınlarını öldüren Ermeni militanlarından öç almak için konvoylara yaptıkları saldırı, kimi muhafızların yasa dışı davranışları ve en önemlisi, bizzat Ermeni militanlarının çıkardığı isyan, sabotaj ve baskın olayları sırasında, 400.000'e yaklaşık Ermeni'nin hayatlarını yitirdikleri tahmin ediliyor. Buna, Rus ordusu, kış içinde, Doğu Anadolu'dan Kafkaslara çekilirken ona eşlik eden ve soğuktan donup ölen 20.000'e yaklaşık Ermeni de dahildir.

Savaştan önceki Ermeni nüfusu 1.300.000 kadar olduğuna göre; savaş sonunda bizzat İstanbul'daki Ermeni Patriği'nin açıkladığı gibi, Türkiye'de 600.000'e yaklaşık Ermeni kaldığına göre ve 300.000'den çok Ermeni ülke dışına göç ettiğine göre, Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nda 'soykırıma' tabi tutulduklarını iddia etmek haksızlıktır ve bunun gerçekle ilgisi yoktur. Öteyandan aynı nedenlerden ötürü ve Ermeni'lerce öldürülenler de dahil olmak üzere, iki buçuk milyonu aşkın Müslüman da hayatını yitirmiştir. Nasıl olur da 400.000 kadar Ermeni'nin ölümü soykırım sayılır, ama iki buçuk milyon Müslüman'ın ölümünden söz bile edilmez?

1915 yılının sonlarına doğru, dünya savaşı, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan Bağlaşıklar için iyi gitmiyordu. Bu Bağlaşıklar, özellikle İngiltere ile Fransa, ordularını çıkardıkları Gelibolu'da büyük bir Türk direnişiyle karşılaştılar. İskenderun bölgesinde ikinci bir savaş kesimi kurmayı ve aralarında Ermeniler de olmak üzere, yerel Hıristiyan azınlıkları bu amaç için alet olarak kullanmayı tasarlamaya başladılar. Ayrıca, o güne dek Bağlaşıklara yandaş görünen, ama henüz savaşa girmeyen A.B.D., İtalya, Yunanistan ve ayaklandırılmaya çalışılan Haşimi Araplarını kendilerinden yana savaşa sokmaya çalışıyorlardı. Bu çalışmalarda İngiliz İstihbarat Servisi'nin ve onun yordakçısı Ermeni propagandacılarının rolü büyük olmuştur.

1915'in sonlarına doğru ve 1916'nın başlarında, İngiliz İstihbaratı, kimi İngiliz siyasi ve askeri danışmanları, Lord James Bryce, Arnold J.

Toynbee ve Aneurin Williams gibi Ermeni yandaşı İngiliz öğeleri, İngiliz hükümetini, sözde Ermeni kırımlarını propaganda amaçları için kullanmaya üstelıyorlardı. Bunu yapmaktan amaçları şunlardı: bu gibi propagandanın, İngiliz kamuoyunda, 'küçük bağlaşıkları' Ermenilere karşı daha büyük ilgi ve sempati, Türklere karşı ise nefret duyguları yaratacağına; dünya kamusunun dikkatini, o sırada, İngiltere'nin en yakın bağlaştığı bulunan Rusya'da Musevilere karşı girişilen ve gittikçe artan zulümden başka yana çekeceğine ve henüz Bağlaşıklardan yana savaşa girmemiş olan Amerika, Yunanistan ve Haşimi Araplarını kendilerinden yana etkileyeceğine inanıyorlardı.

Bu konuda yapılacak propaganda için, kötü ad yapmış, Türk düşmanı propagandacıardan Lord James Bryce'ı ve daha sonra pişmanlık duyarak Türk-Yunan savaşında Türklere karşı yana geçecek olan Arnold Toynbee'yi harekete geçiriyor; bu iki propagandacı, 1916 yılı ortalarında, çoğunlukla Ermeni kaynaklarına dayanan ve '1915-16 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere yapılan işlem' başlıklı İngilizce bir propaganda kitabı yayımlıyorlardı. Daha sonra Mavi Kitap (*Blue Book*) olarak anılacak olan bu kitap, İngiliz hükümetinin savaş amaçları için yayımladığı en başarılı, ama en kötü etkisi olan yayınlardan biriydi.

Savaş günlerinde İngiliz-Ermeni propagandasının öncülüğünü yapanlardan Lord Bryce, 1877'de yayımladığı 'Maveray'ı Kafkas ve Ararat' adlı İngilizce kitabıyla Ermenileri Türklere karşı isyana kışkırtan Türk düşmanı, kendini beğenmiş, Ermeni militanlarınca kolayca aldatılmış birisiydi. 1915 yılı Mart ve Nisan aylarında, Ermeni militanlarını Türkiye'de isyan çıkararak Bağlaşıkların savına yardımında bulunmaya kışkırtıyordu.

Arnold Toynbee ise, Gordon Martel adlı İngiliz yazarınca 'bir propagandacı' olarak nitelendirilmiştir. (Bkz. *National and International Politics in the Middle East* 'Orta Doğu'da Ulusal ve Uluslararası Politika' Londra, 1986, s.71). Toynbee o sırada Wellington House adlı İngiliz propaganda merkezinde çalışıyor; İngiliz hükümetinin savaş amaçlarına yardımcı propaganda yazı ve kitapları yayımlıyordu. 1983'de Londra'da çıkan, Michael Sanders ve Philip M.Taylor'un 'Birinci Dünya Savaşı günlerinde İngiliz propagandası' adlı İngilizce yapıtının 145. sayfasında, 'Wellington House mensubu ve tanınmış tarihçi Arnold Toynbee'nin, vahşet, barbarlık ve kırım hikâyeleri uzmanı olduğu' kaydedilir. Mavi Kitap, esasta, onun eseridir ve pek çok başarılı olmuştur. Bu kitabın kötü etkisi halâ sürmektedir, çünkü Ermeni militanları, Türklere karşı olan nefret duygularını sürdürmek için;

kimi sahte bilim adamları ve safdil tarihçiler ise, gerçekleri araştırmadan, bu kitapta yazılanları halâ yetkili bir araştırma eseriymiş gibi kullanmakta; sık sık ona değinmektedirler.

Bu Mavi Kitab'ın başarılı olması, onun, 'kırim, vahşet ve gaddarlık hikâyelerine' yer vermesi nedeniyledir. İngiliz propagandacıları, abartılan veya uydurulan 'kırim, vahşet ve gaddarlık' hikâyelerini çok beğenirlerdi. Bu hikâyeleri gazetelere veriyor; onlar da bunları manşet halinde yayınlıyorlardı. Oysaki Arthur Ponsonby adlı İngiliz yazarı şöyle der: 'İnsanların beyinlerine yalan ve sahtekârlıkla nefret zehiri enjeksiyonu yapmak, savaş günlerinde, gerçekte hayatı yitirmekten daha büyük kötülüktür. İnsanın ruhunu kirletmek, onun bedenini tahrip etmekten daha kötüdür' (*Falsehood in Wartime*, 'savaş günlerinde yalan', New York, 1971, s. 187).

Sanders ve Taylor adlı İngiliz yazarlarına göre, bu 'kırim, vahşet ve barbarlık hikâyelerinin çoğunu yaratan ve dünyaya yayan İngiliz basınıydı' (Sanders ve Taylor, s. 263). James Morgan adlı yazar, 1941'de New York'ta yayımlanan *Atrocity Propaganda* (Vahşet veya kırim propagandası) adlı yapıtının 187. sayfasında şöyle der: 'Yalan söylemek, şuurlu aldatmadır. Kırim (vahşet) ve gaddarlıkla ilgili İngiliz propagandasının çoğu, hatalı raporlar ve izlenimler üzerine kurulmuş şoursuz aldatmaydı'. Dolayısıyla, 1916'da yayımlanan Mavi Kitap da bu sınıfa girer: yani, İngilizlerin savaş amaçları için yayımladıkları propaganda eseridir ve hiçbir ilmi niteliği yoktur.